

Terug naar normaal?

Onderzoek naar vertraging van huidige vierdejaars leerlingen en benodigde (extra) maatregelen voor de centrale examinering van de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo in 2021-22

November 2021

BUREAU
STROMING

José Mulder (Bureau Stroming)
&
Eva Voncken (Bureau Turf)

Dit rapport doet verslag van een onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van de Stichting
Platforms vmbo (SPV).

November 2021

BUREAU
STROMING

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting.....	3
Inleiding.....	8
1 Ervaringen met centrale examens in 2020-21	11
1.1 Meerderheid tevreden over CSPE/SE en centraal examen.....	11
1.2 Examens ook in leerjaar 3 afgenomen.....	15
1.3 Flexibele digitale examens vaker benut.....	15
2 Vertraging bij de huidige vierdejaars leerlingen.....	17
2.1 Helft ziet vertraging bij aanzienlijk deel/alle leerlingen	17
2.2 Vertragingen over de hele linie	19
2.3 Zorgen om vertraging op alle vlakken	21
2.4 Gevolgen en risico's van vertraging.....	21
2.5 Corona zorgt voor vertragingen in LOB en stages	22
3 Met vertrouwen het schooljaar in?.....	26
3.1 Helft heeft vertrouwen in motivatie leerlingen.....	26
3.2 Helft heeft vertrouwen in voorbereiding op CSPE	27
3.3 Helft twijfelt over voorbereiding op het centraal examen	28
4 Vooruitblik centraal examen 2021-22	30
4.1 Start van de voorbereiding op het CSPE	30
4.2 Verlenging afnametermijn CSPE 2022: een bruikbare optie?.....	31
4.3 Extra ruimte nodig in toetsing en examinering 2022	32
5 Waar kijken docenten en leidinggevenden naar uit?	34
Bijlage I	35

Managementsamenvatting

De coronacrisis heeft veel impact binnen het onderwijs. Scholen werken hard om hun leerlingen – ondanks de beperkingen – voor te bereiden op een succesvolle afronding van het vmbo en de overstap naar het vervolgonderwijs.

In opdracht van OCW heeft de Stichting Platforms vmbo (SPV) onderzoek laten uitvoeren naar de vertraging die huidige vierdejaars leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen hebben opgelopen. Daarbij is ook aan docenten en leidinggevendenden gevraagd welke (extra) maatregelen zij nodig achten voor de centrale examinering in 2021-2022. Er wordt teruggeblikt op de ervaringen met de maatregelen rond toetsing en examinering vorig schooljaar. Tevens is onderzocht welke verwachtingen docenten en leidinggevendenden nu, aan het begin van het schooljaar, hebben en wat de vertraging is die huidige vierdejaars leerlingen, de examenlichting van 2021-22, hebben in te halen.

Vmbo-leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen volgen vanaf het derde leerjaar een beroepsgericht programma in een profiel. Het beroepsgerichte programma bestaat uit profielvakken en keuzevakken. Het CSPE ofwel praktisch examen kan zowel in leerjaar 3 als in leerjaar 4 worden afgenomen en gaat over het beroepsgerichte profielvak.

De focus van dit onderzoek ligt bij de leerlingen die in 2021-22 in het vierde jaar van het vmbo zitten en (eind)examen doen. Deze leerlingen hebben de impact van corona ervaren in het jaar dat zij hun profielkeuze moesten maken en gedurende hun derde leerjaar, waarin ze aan hun beroepsgericht programma begonnen. In hun derde leerjaar hebben ze thuis onderwijs gehad in de avo-vakken.

Als het gaat om examinering ligt het accent op de centrale delen van het examen: het centraal schriftelijk examen (CE) voor de avo-vakken en het centraal schriftelijk en praktisch examen (CSPE) voor de profielvakken. Het vmbo-eindexamen bestaat daarnaast uit schoolexamens.

RESULTATEN: BLIK OP HET VMBO

- Docenten en leidinggevendenden in het vmbo zien uit naar 'terug naar normaal': de wens dat leerlingen en docenten een normaal schooljaar kunnen beleven met een volwaardige, positieve en succesvolle afsluiting. Het CSPE heeft daarin voor veel docenten een belangrijke (meer)waarde, omdat leerlingen daarmee uitgedaagd worden te laten zien wat ze kunnen en kennen en daar trots op kunnen zijn. Tegelijkertijd moet de afsluiting *passend* zijn: een volwaardig examen heeft de voorkeur, maar moet wel volgen op een volwaardig onderwijstraject.
- De antwoorden van docenten en leidinggevendenden wijzen vaak op de samenhang tussen onderdelen: naar school gaan, kunnen leren (door doen), continue praktijkervaring en LOB, motivatie voor het vak, zelfvertrouwen en het maken van een (vervolg)keuze. Het gaat daarmee in het vmbo niet zozeer om 'losse' gemiste onderdelen die ingehaald moeten worden; het een heeft gevolgen voor het ander.

Vertraging is daarmee méér dan inlopen wat je gemist hebt, het gaat om de totale ontwikkeling van de vmbo-leerling.

ERVARINGEN MET EXAMENS IN 2020-2021

- Maatregelen examens: alle geboden mogelijkheden vorig jaar zijn benut (vooral het wegstrepen van een vak en extra herkansing) en men blikte tevreden terug: *"Leerlingen zijn niet de dupe geworden van de corona-situatie"*. Het gaf meer rust, ruimte en mogelijkheden tot maatwerk, waardoor veel leerlingen zijn geslaagd. De 'duim-regeling' kan op wat minder enthousiasme rekenen vanwege calculerend gedrag en minder motivatie om hard te leren.
- Maatregel CSPE vervangen door SE: Meer dan de helft benutte eerdere examens, een derde maakte eigen SE's. De meerderheid is tevreden hierover: het bood meer rust, ruimte, maatwerk en flexibiliteit. Hoewel het CSPE als mooie afsluiting gemist werd, wordt het SE-alternatief beschouwd als "de beste optie binnen de beschikbare mogelijkheden." Bovendien leverde het (onderwijs)tijdwinst op. Een kleine groep meent dat het CSPE had kunnen doorgaan en meer recht doet aan leerlingen.
- Schoolleiders kijken (zeer) tevreden terug op de mogelijkheden van de inzet van digitale flexibele examens. Bijna de helft heeft gebruik gemaakt van de al bestaande mogelijkheid om te differentiëren voor vakken en/of leerlingen. In afgelopen schooljaar heeft een derde van de schoolleiders méér gebruik gemaakt van de mogelijkheden die flex-examens bieden.

VERTRAGING BIJ DE HUIDIGE VIERDEJAARS LEERLINGEN

- Een groot deel (75-85%) van de docenten en leidinggevenden signaleert in meer of minder mate vertraging bij de huidige vierdejaars leerlingen. Ongeveer de helft ziet vertraging bij een aanzienlijk deel/alle vierdejaars. Bij de profielen E&O, M&T en BWI wordt vaker vertraging bij veel/alle leerlingen gezien.
- De verschillen tussen leerlingen zijn groter geworden, stelt een meerderheid van de docenten en leidinggevenden. Bovendien zijn achterstanden bij de huidige groep vierdejaars leerlingen in schooljaar 2021-22 groter dan bij de leerlingen die vorig jaar examen deden, zo zeggen vooral schoolleiders, maar ook 4 van de 10 docenten. *"Deze lichte leerlingen heeft tot dusverre de meeste last ondervonden van corona en twee moeilijke schooljaren achter de rug."*
- Op alle gebieden, van algemene kennis en vaardigheden, tot vakkennis en -vaardigheden tot sociaal emotionele en persoonlijke ontwikkeling, ziet men vertraging. Tussen 54-80% van de invullers noemt die vertraging aanzienlijk/groot. Per profiel wisselt het beeld: zo zien docenten van HBR, M&T en BWI vaker aanzienlijke/grote achterstanden dan andere profielen.
- Vertraging is volgens docenten ontstaan in profielmodules en stages¹, gevolgd door keuzevakken en LOB; leidinggevenden hebben vertraging vooral zien ontstaan in kernvakken (NL en Eng), avo-profielvakken en beroepsgerichte vakken.

¹ Stages zijn in het vmbo niet verplicht en geen voorwaarde om het diploma te halen (zoals in het mbo). De meeste vmbo-scholen bieden in het kader van het beroepsgerichte programma en LOB wel stages aan.

- Docenten tonen zich het meest bezorgd om de opgelopen vertraging in vakvaardigheden, vakkennis en -theorie en de persoonlijke - en sociaal-emotionele ontwikkeling van hun leerlingen en beschouwen die vertraging als risico voor een uiteenlopende reeks van leerplezier, motivatie, eindniveau, toenemende verschillen, een succesvol CSPE tot aan het keuzeprocés. Leidinggevend en hebben de meeste zorgen om het sociaal-emotioneel functioneren en de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen en zien daarvan vooral risico's voor het leerplezier en de motivatie, toenemende verschillen en de eindniveaus van avo- en beroepsgerichte vakken.
- Docenten waarderen de LOB-ervaring en -vaardigheden van de vierdejaars tot nu toe gemiddeld met het rapportcijfer: 5,3. Het grootste deel geeft aan dat de negatieve impact daarvan komt door het niet doorgaan van stages en LOB-activiteiten.

MET VERTROUWEN HET SCHOOLJAAR IN?

- Een krappe meerderheid is er gerust op dat leerlingen gemotiveerd raken in het examenjaar. Er is nog een heel schooljaar te gaan en er kan weer veel. Twijfel komt voort uit het gegeven dat leerlingen weer moeten wennen om op school te zijn en een kortere spanningsboog en minder succeservaringen hebben.
- In dezelfde mate bestaat er zowel vertrouwen als onzekerheid over of leerlingen voldoende voorbereid zullen zijn op het CSPE. Uit de antwoorden spreekt hoop en vastberadenheid: *"Ik weiger hier negatief over te zijn."* De vertraging is bij een deel te overzien; het andere deel vindt de gemiste praktijkmomenten, het lerarentekort, en de opgelopen achterstanden (te) groot.
- De twijfel overheerst als het gaat om of leerlingen voldoende voorbereid zullen zijn op het CE: Leerlingen hebben de basis gemist volgens leidinggevend en. Anderzijds zijn er de NPO-middelen voor extra interventies en bestaat er veel vertrouwen in docenten.

VOORUITBLIK EXAMEN 2021-22

- De minister heeft in de zomer van 2021 aangekondigd dat de afnametermijn voor het CSPE 2022 verlengd wordt. Het CSPE kan flexibel worden afgenomen in een periode van februari tot en met juli. Verlenging van de afnametermijn van CSPE 2022 vindt twee derde van de leidinggevend en bijna de helft van de docenten een bruikbare optie vanwege de grotere ruimte voor het afronden van profielvakken, dan wel voor voorbereiding op het CSPE. Een kwart van de leidinggevend en vindt het niet bruikbaar, één op de drie docenten vindt dat ook: *"Vroeger beginnen maakt nog geen betere voorbereiding, zeker bij grote vertragingen. Het schoolschema is niet makkelijk aan te passen."* Of men de verlenging daadwerkelijk gaat gebruiken is onzeker; langer doorgaan lijkt de voorkeur te genieten boven eerder starten.
- Men verwacht eerder dan 'normaal' met de voorbereidingen voor het CSPE te beginnen, 25% al voor januari 2022.
- Bijna de helft van de bevroegde docenten en leidinggevend en vindt het CSPE nodig om leerlingen gemotiveerd te houden; een derde vindt van niet.

EXTRA RUIMTE NODIG IN EXAMINERING 2022?

- Docenten zien ofwel liefst het CSPE ook dit jaar vervangen door SE's ofwel ze geven de voorkeur aan een beperktere toetsing in het CSPE (minder onderdelen/beperking uren). Een kwart heeft niks extra's nodig. Dit zijn vooral docenten die hebben aangegeven dat ze geen vertraging waarnemen.
- Van de schoolleiders zou 40% graag dezelfde maatregelen als vorig jaar zien, 38% het CSPE ook dit jaar vervangen door SE's en een derde een beperktere toetsing in CSPE. Daarnaast zijn schoolleiders positief over de verlenging van de afnameperiode van de digitale flexibele examens, met het oog op meer ruimte om vertragingen in te kunnen lopen.

CONCLUSIE

Voor schooljaar 2021-22 bestaat er bij zowel docenten als leidinggevenden behoefte aan (extra) maatregelen rond de centrale examinering.

Kijkend naar de huidige vierdejaars leerlingen uiten zowel docenten als schoolleiders grote zorgen. Of ze nou vertraging signaleren bij alle, een aanzienlijk of beperkt deel van de leerlingen of bij individuele leerlingen; deze vertraging wordt doorgaans als groot omschreven. Wel is er verschil tussen profielen. Tussen de 10 en 23% van de bevraagde schoolleiders en docenten constateert geen vertraging bij de leerlingen; relatief vaak zijn dit scholen die het CSPE in leerjaar 3 afnemen.

De opgelopen vertraging concentreert zich niet op één bepaald gebied, maar doet zich over de hele linie voor. Bovendien heeft de vertraging ook uiteenlopende impact: van motivatie en leerplezier tot hiaten in vakvaardigheden, vakkennis en -theorie, LOB, persoonlijke ontwikkeling tot de verwachte eindniveaus van de avo-en beroepsgerichte vakken. Een grote zorg van docenten en schoolleiders is dat de verschillen tussen leerlingen zijn toegenomen en de vertraging bij de huidige vierdejaars leerlingen groter is dan bij de groep vierdejaars leerlingen van vorig jaar.

In de resultaten klinkt door dat schoolleiders en docenten graag het vertrouwen willen hebben dat het dit jaar goed komt met de motivatie van de leerlingen die examen gaan doen en hun voorbereiding op het CSPE en CE. Al hebben ze reden genoeg voor twijfel, ze gáán ervoor. Ze gunnen hun leerlingen een 'normaal' en volwaardig schooljaar met alles wat daarbij hoort, inclusief een 'normale' positieve afsluiting. Een CSPE wordt door docenten beleefd als 'de kers op de taart' voor hun leerlingen. Deze resultaten kleuren de behoefte aan (extra) maatregelen voor 2022.

Vorig schooljaar is de ruimte die geboden werd door (extra) maatregelen, vooral in de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen- in de volle breedte benut.

- o Als het gaat om meer 'algemene' examenmaatregelen als herkansingen en afnametermijnen is de tevredenheid daarover hoog, met een lichte kanttekening bij de 'duim-regeling';

- Als het gaat om de vervanging van het CSPE door SE's vorig schooljaar is eveneens de meerderheid tevreden;
- Als het gaat om de inzet van digitale flexibele examens lijkt een groeiend aantal schoolleiders de meerwaarde daarvan met het oog op maatwerk (verder) ontdekt te hebben.

Inzoomend op de gewenste (extra) maatregelen valt op dat:

- naar voren halen van het CSPE minder soelaas biedt dan naar achteren schuiven
- als het gaat om het CSPE er drie -nagenoeg even grote- groepen (wensen) te onderscheiden zijn:
 - een groep die niks extra's nodig heeft
 - een groep die pleit voor een beperktere toetsing (minder onderdelen/minder uren) in het CSPE
 - een groep die ook in 2022 graag het CSPE vervangen ziet door SE's
- de maatregelen van vorig schooljaar voor herhaling vatbaar zijn;
- dat geldt ook voor de verlenging van de afnameperiode van de digitale flex-examens.

Inleiding

De coronacrisis heeft veel impact binnen het onderwijs. Scholen werken hard om hun leerlingen – ondanks de beperkingen – voor te bereiden op een succesvolle afronding van het vmbo en de overstap naar het vervolgonderwijs.

Schooljaar 2020-2021 was een jaar met veel aanpassingen: schoolsluitingen en gedeeltelijke openingen, lesuitval, minder fysiek onderwijs, combinaties met afstandsonderwijs en rekening houden met 1,5 meter. De examinering in het algemeen en de voorbereiding op het centraal examen was een uitdaging, niet alleen door opgelopen vertragingen, maar ook door ziekte en afwezigheid van docenten en leerlingen. De examens hebben niettemin, met een aantal aanpassingen, doorgang gevonden. Het beroepsgerichte profielvak is afgelopen jaar afgesloten met een schoolexamen in plaats van met het CSPE.

We staan nu aan het begin van een nieuw schooljaar. Welke vertraging dienen de huidige vierdejaars leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen in te lopen en wat is nodig voor een volwaardig centraal examen?

In opdracht van OCW heeft de Stichting Platforms vmbo (SPV) onderzoek laten uitvoeren naar de vertraging die huidige vierdejaars leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen hebben opgelopen. Daarbij is ook aan docenten en leidinggevendenden gevraagd welke (extra) maatregelen zij nodig achten voor de centrale examinering in 2021-2022. Er wordt teruggeblikt op de ervaringen met de maatregelen rond toetsing en examinering vorig schooljaar. Tevens is onderzocht welke verwachtingen docenten en leidinggevendenden nu, aan het begin van het schooljaar, hebben en wat de vertraging is die huidige vierdejaars leerlingen, de examenlichting van 2021-22, hebben in te halen.² Dit is nagegaan via een online enquête onder docenten beroepsgerichte programma's in vmbo en vso en hun leidinggevendenden.

Vmbo-leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen volgen vanaf het derde leerjaar een beroepsgericht programma in een profiel. Het beroepsgerichte programma bestaat uit profielvakken en keuzevakken. Het CSPE ofwel praktisch examen kan zowel in leerjaar 3 als in leerjaar 4 worden afgenomen. Het CSPE gaat over het beroepsgerichte profielvak.

De focus van dit onderzoek ligt bij de leerlingen die in 2021-22 in het vierde jaar van het vmbo zitten en (eind)examen doen. Deze leerlingen hebben de impact van corona ervaren in het jaar dat zij hun profielkeuze moesten maken en gedurende hun derde leerjaar, waarin ze aan hun beroepsgericht programma begonnen. In hun derde leerjaar hebben ze thuis onderwijs gehad in de avo-vakken.

² Omdat scholen dit schooljaar gestart zijn met de uitvoering van activiteiten met NPO-middelen en er in dat kader flankerende enquêtes en onderzoek worden uitgezet, zijn er in dit onderzoek geen vragen over NPO opgenomen.

Als het gaat om examinering ligt het accent op de centrale delen van het examen: het centraal schriftelijk examen (CE) voor de avo-vakken en het centraal schriftelijk en praktisch examen (CSPE) voor de profielvakken. Het vmbo-eindexamen bestaat daarnaast uit schoolexamens.

Voorliggend rapport doet verslag van dit onderzoek.

Van 14 september tot en met 12 oktober 2021 stond een online-enquête open. Via Nieuwsflitsen en -brieven, websites en andere kanalen van SPV, de VO-raad en de sectorraad GO is de link verspreid. Docenten beroepsgerichte vakken die aan meerdere leerwegen lesgeven is verzocht de lijst meermalen, voor iedere beroepsgerichte leerweg apart, in te vullen.

De vragenlijsten zijn 676 keer ingevuld door docenten en 191 keer door leidinggevenden. Voor een uitgebreide toelichting op de respons zie bijlage 1.

Voor u ligt het eindverslag, dat als volgt is opgebouwd:

Hoofdstuk 1 geeft een beeld van de ervaringen die docenten en schoolleiders het afgelopen schooljaar hebben opgedaan met de (aangepaste) examinering.

Hoofdstuk 2 schetst een beeld van de vertragingen bij vierdejaars leerlingen.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de verwachtingen van docenten en leidinggevenden aan het begin van dit schooljaar: hebben ze er vertrouwen in dat hun leerlingen voldoende gemotiveerd en voorbereid raken op hun examen?

Hoofdstuk 4 geeft een vooruitblik naar het examen in 2022: waar is behoefte aan?

Hoofdstuk 5 sluit af met een samenvatting van waar docenten en leidinggevenden dit schooljaar het meest naar uitzien.

Een aantal opmerkingen vooraf:

- o Het onderzoek geeft een momentopname weer aan het begin van schooljaar 2021-22. De scholen zijn weer open. Hoe de corona-dynamiek zich dit schooljaar zal ontwikkelen is niet met zekerheid te zeggen.
- o Voor docenten geldt dat één persoon de enquête voor meerdere leerwegen kan hebben ingevuld. Feitelijk zouden we de respons moeten omschrijven als 'door docenten ingevulde enquêtes'. Voor de leesbaarheid gebruiken we de term 'docenten'.
- o Zowel docenten als leidinggevenden hebben de vragenlijst anoniem ingevuld, het is dan ook niet duidelijk van welke school ze kwamen en in hoeverre docenten en leidinggevenden aan dezelfde school verbonden zijn.
- o Alle in dit rapport vermelde percentages zijn gebaseerd op de data die zijn verzameld ten behoeve van dit onderzoek.
- o Om vertraging in kaart te brengen is in dit onderzoek aan docenten en schoolleiders gevraagd hun bevindingen van nu te vergelijken met de 'normale' situatie van vóór corona.

- In Bijlage I is informatie opgenomen over de docenten en leidinggevenden die de vragenlijst hebben ingevuld en over de manier waarop het examen in een normale situatie wordt afgenomen.
- Getracht is om eventuele verschillen tussen reguliere vmbo-leerlingen en vso-leerlingen die vmbo-examen doen in beeld te brengen. Door een (te) beperkt aantal reacties vanuit het vso, bleek het echter niet mogelijk om de resultaten tussen deze twee groepen nader uit te splitsen.
- Er is gevraagd in hoeverre er sprake is van een doorlopende leerroute waarbij er eventueel geen vmbo-examen wordt afgelegd. Dit blijkt voor 1% van de bevroagden op te gaan (zie Bijlage I).
- De vragenlijst is door meer dan 600 docenten en bijna 200 leidinggevenden ingevuld. Uitgesplitst naar profielen ontstaan er echter soms toch (erg) kleine aantallen. Een profiel als Maritiem en Techniek wordt bijvoorbeeld op slechts vier locaties in het land aangeboden, kent een beperkt aantal leerlingen en officieel geen CSPE. Het aantal bevroagde docenten en leidinggevenden betrokken bij profielen als MaT, maar ook MVI en M&T, is navenant klein. De berekende percentages zijn daardoor gevoelig voor uitschieters en mogen niet gebruikt worden om profielen met elkaar te vergelijken.

1 Ervaringen met centrale examens in 2020-21

Vanwege de coronacrisis waren er in 2021 ruimere mogelijkheden om het centrale examen af te leggen. Van welke maatregelen rond de examinering hebben scholen gebruik gemaakt en hoe is dat befallen? Hoe zijn scholen die het centraal examen in leerjaar 3 afnemen vorig jaar te werk gegaan? En is men meer gebruik gaan maken van de mogelijkheid om de digitale examens flexibel af te nemen voor de beroepsgerichte leerwegen? Dit hoofdstuk geeft een overzicht.

1.1 Meerderheid tevreden over CSPE/SE en centraal examen

Bij het centrale examen van schooljaar 2020-21 konden scholen gebruik maken van verschillende maatregelen. In tabel 1.1 is te zien dat alle maatregelen benut zijn. Voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg is er (veel) intensiever gebruik gemaakt van de maatregelen dan voor de gemengde leerweg. De maatregelen die eruit springen zijn: een vak niet betrekken bij de uitslagbepaling en de extra (tweede) herkansingsmogelijkheid.

TABEL 1.1: GEBRUIK MAATREGELEN VOLGENS LEIDINGGEVENDEN

	BB	KB	GL
Eindcijfer één vak niet betrokken bij uitslagbepaling	85%	86%	11%
Extra (tweede) herkansingsmogelijkheid	74%	72%	13%
Langere aanlevertermijn schoolexamencijfers	44%	47%	5%
Langere afnametijd flexibele digitale examens	44%	43%	-*
Leerlingen verwezen online platform extra ondersteuning	30%	28%	3%
Uitbreiding van het tweede tijdvak (van 4 naar 10 dagen)	33%	33%	8%
Herkansingstijdvak/derde tijdvak	35%	36%	9%
Weet niet	3%	3%	2%

*geen mogelijkheid voor GL

Er zijn maar weinig schoolleiders die ontevreden zijn met de geboden maatregelen; de meerderheid is tevreden of enigszins tevreden.

TABEL 1.2: TEVREDENHEID MET MAATREGELEN (LEIDINGGEVENDEN, N=191)

	Aandeel
Ja, want ...	73%
Enigszins, want ...	21%
Nee, want ...	4%
Weet niet	2%
Eindtotaal	100%

Bijna driekwart van de leidinggevenden toont zich tevreden over de maatregelen. Bij dat oordeel betreft men in eerste instantie naar de impact op de leerlingen die examen deden dat jaar: het pakte goed uit voor de leerlingen, het gaf meer lucht en meer rust en met de maatregelen hadden leerlingen – in een turbulente tijd- meer kansen op een waardig diploma. Leerlingen hebben toch de ervaring van een centraal examen gehad en dat heeft

leerlingen vertrouwen gegeven. *“Leerlingen zijn niet de dupe geworden.”* Vaak geeft men aan dat er een hoog slagingspercentage was, een enkele keer hoger dan voorheen. Ook de organisatie heeft pluspunten ervaren van de geboden maatregelen: het gaf meer (regel)ruimte en flexibiliteit, mogelijkheden tot maatwerk, hetgeen recht deed aan het bijzondere van de situatie, de druk bleef beheersbaar en soms geeft men aan: *“Het wegvallen van het CSPE leverde meer tijd en focus voor andere examenvakken.”*

In de toelichtingen van de leidinggevendenden die aangeven ‘enigszins tevreden’ te zijn met de maatregelen komt duidelijk een ambivalentie naar voren: enerzijds is men blij dat er veel mogelijkheden waren voor de leerlingen om te slagen, anderzijds is men met name minder enthousiast over de ‘duim-regeling’ (het wegstrepen van een vak), omdat dat calculerend gedrag in de hand werkte en de motivatie van leerlingen om goed te leren voor het vak – bij voorbaat- onderuithaalde. Daarnaast geeft men aan dat de leerlingen die in schooljaar 2020/21 examens aflegden vanwege corona een moeizamere voorbereiding hadden dan de lichte examenleerlingen van het jaar ervoor (toen er geen centraal examen was). Bij de (handvol) schoolleiders die niet tevreden zijn met de geboden maatregelen gelden vergelijkbare redenen (impact op motivatie, ongelijke behandeling ten opzichte van eerdere examenlichting).

Ruimere mogelijkheden examinering beroepsgerichte vakken vaak gebruikt

In een ‘normaal’ schooljaar starten scholen doorgaans in februari of maart met de voorbereidingen voor het CSPE (zie rapport Op Koers, 2020). Afgelopen schooljaar startten daarentegen meer scholen aan het begin van het schooljaar al met die voorbereidingen. Ter vergelijking: in een ‘normaal’ schooljaar start ongeveer 22% van de scholen met de voorbereidingen op het CSPE in de eerste schoolmaanden vóór januari 2021, afgelopen schooljaar bedroeg dat aandeel rond de 40%.

TABEL 1.3: START VOORBEREIDING CSPE

	Docenten	Leidinggevendenden
Augustus 2020	6%	7%
September	26%	28%
Oktober	2%	3%
November	2%	3%
December	3%	2%
Januari 2021	18%	18%
Februari	16%	16%
Maart	15%	16%
April	8%	5%
Mei	3%	1%
Juni	1%	0%
Juli	0%	1%

Ruim twee derde van de schoolleiders geeft aan dat het startmoment voor alle profielen tegelijk geldt; 17% meldt dat profielen op verschillende momenten starten met de voorbereidingen (niet in tabel opgenomen; 12% gaf aan ‘niet van toepassing’, 2% ‘weet niet’).

Gebruikte maatregelen

In schooljaar 2020-21 is het CSPE vervangen door een SE. Hoe hebben scholen gebruik gemaakt van de geboden ruimte en mogelijkheden in de examinering? Een relatief grote groep – meer dan 50%- van zowel de docenten als leidinggevendenden geeft aan op een of andere manier gebruik gemaakt te hebben van het CSPE 2021 of eerdere versies voor het maken van het SE. Rond een derde heeft eigen SE's gemaakt, zonder daarin versies van CSPE's te betrekken. Deze bevinding strookt met resultaten van het nog te verschijnen onderzoek van SPV in samenwerking met Cito en CvTE naar het gebruik van het CSPE 2021³.

Een kleine groep geeft aan het SE met het oog om meer onderwijstijd zoveel mogelijk naar achteren te hebben geplaatst, of – nog iets zeldzamer- is vóór de maand april begonnen met de afname.

TABEL 1.4: GEBRUIKTE MAATREGELEN ROND CSPE

	Docenten	Leidinggevendenden
Geen gebruik CSPE 2021 of eerdere versies, uitsluitend eigen SE's gemaakt.	37%	30%
Afname SE zoveel mogelijk naar achteren verplaatst met het oog op extra onderwijstijd.	20%	28%
Bij SE onderdelen van het CSPE 2021 voor het profielvak gebruikt.	17%	30%
Bij SE inhoud van CSPE's uit eerdere jaren gebruikt (met uitzondering van CSPE 2020).	14%	15%
Bij het SE het CSPE 2021 voor het profielvak in zijn geheel gebruikt.	13%	17%
Bij het SE delen CSPE 2021 gedeeltelijk gebruikt, leerlingen opdrachten laten overslaan.	13%	9%
Eerder dan april begonnen met afname van SE.	12%	18%
Totaal	126%	147%

De meerderheid van de scholen heeft dezelfde aanpak toegepast voor alle leerwegen en – in iets mindere mate- alle profielen. Een klein deel heeft daarin andere wegen bewandeld en iets meer naar profiel gedifferentieerd.

TABEL 1.5: ZIJN BIJ ALLE PROFIELEN EN LEERWEGEN ZELFDE MAATREGELEN GEBRUIKT? (LEIDINGGEVENDEN, N=191)

Alle profielen en leerwegen zelfde aanpak?	Profielen	Leerwegen
Deels	8%	6%
Ja	62%	74%
Nee	9%	6%
Niet van toepassing	17%	10%
Weet niet	4%	4%
Eindtotaal	100%	100%

De meerderheid van leidinggevendenden en docenten is tevreden over het verloop van het gebruik van SE's (in plaats van het CSPE) voor afsluiting van het profielvak afgelopen schooljaar. Docenten zijn iets meer uitgesproken/genuanceerd in hun oordeel.

³ Dit is een onderzoek dat jaarlijks wordt gehouden en de mening van docenten over het CSPE in beeld brengt. Vanwege de coronamaatregelen -vervanging CSPE door SE- is in de rapportage van dit jaar gevraagd of het CSPE bij de afsluiting van het profielvak gebruikt is.

TABEL 1.6: TEVREDEN MET SE/CSPE IN 20/21?

	Docenten	Leidinggevenden
Ja, want ...	67%	80%
Deels, want ...	23%	10%
Nee, want ...	10%	2%
Weet niet	0%	7%
Eindtotaal	100%	100%

Schoolleiders dragen vergelijkbare redenen voor hun tevredenheid over de afsluiting met een SE (in plaats van een CSPE) als voor hun tevredenheid met de algemene examenmaatregelen: het biedt de school mogelijkheden tot maatwerk (passend maken bij de behandelde lesstof), flexibiliteit, rust en ruimte, geeft mogelijkheden om leerlingen goed voor te bereiden en dat goed af te sluiten, met tegelijkertijd meer tijd om bepaalde zaken in te halen en extra voorbereiding op het CE. Het resultaat ("*dat leerlingen kunnen laten zien wat ze echt kunnen*") stemt tevreden. Dat de school daarin meer zelf aan zet is, bevalt sommige schoolleiders goed. De docenten betrekken vaker het effect op hun leerlingen in hun antwoord. Vaak noemen ze 'minder stress en meer duidelijkheid voor leerlingen en voor docenten' en de mogelijkheden die het bood om meer maatwerk te leveren aan leerlingen. Ze beschouwen het afsluiten door een SE als een goede oplossing/aanpassing, gegeven de omstandigheden. "*Het SE geeft een prima beeld van het niveau van de leerlingen op dat moment*". Een aantal keren geeft men aan dat het beeld ook klopte met resultaten van eerdere jaren. Regelmatig stellen docenten dat het de eindtermen dekte, dat het PTA dekkend is en dat gebruik is gemaakt van onderdelen van het CSPE. Doordat voorbereiding en uitvoering van een CSPE veel organisatie vraagt, kon die tijd goed benut worden voor extra training en '*hebben de leerlingen nog veel geleerd*'. En hoewel soms werd aangegeven dat het CSPE als mooie afsluiting gemist is, wordt het SE-alternatief beschouwd als "*de juiste methode voor dat moment*."

Schoolleiders die deels tevreden zijn betrekken vaak het verschil in impact op de motivatie van leerlingen in hun oordeel: "*Voor sommige leerlingen is het werken naar een (praktisch) examen nodig om goed gefocust te zijn, voor anderen is het belangrijk om te laten zien wat ze praktisch kunnen. Dit is bij zowel de basis- als kaderberoepsgerichte leerweg te zien.*" Docenten bevestigen het gebrek aan 'examengevoel' en vinden het jammer dat leerlingen geen CSPE konden doen om echt inzicht te krijgen in wat ze kunnen en kennen. Het CSPE voelt als 'de kers op de taart.'

De weinige schoolleiders die ontevreden waren met de situatie van afsluiting met een SE zijn dat, omdat ze vinden dat het CSPE door had kunnen gaan of omdat afsluiten met een SE -in plaats van een CSPE- voelt als een onvolledige afsluiting. Docenten die ontevreden zijn met het SE zijn eveneens de mening toegedaan dat een CSPE wel had gekund en dat zij echt de voorkeur geven aan afsluiten met een CSPE, omdat dat meer recht doet aan vaardigheden van leerlingen. Bovendien beschouwen ze de spanning die uitgaat van een CSPE als een groot goed. Een enkele maal wordt aangegeven dat met een SE de borging van het niveau over verschillende scholen ontbreekt. Opgemerkt dient te worden dat onder

de groep ontevredenen er veel vaker eigengemaakte SE's zijn ingezet, zonder gebruik te maken van (eerdere versies van) het CSPE.

1.2 Examens ook in leerjaar 3 afgenomen

In het vmbo hoeven de (beroepsgerichte) examens niet op alle scholen op hetzelfde moment plaats te vinden. Scholen hebben de mogelijkheid om de bovenbouwperiode naar eigen inzicht in te richten. Het CSPE hoeft daardoor niet in leerjaar 4 afgenomen te worden. Dit kan ook in leerjaar 3 gebeuren. Zo'n 15% geeft aan dat te doen (zie Tabel B.9 in de Bijlage).

Hoe hebben de scholen die normaal gesproken het CSPE in leerjaar 3 afnemen het afgelopen schooljaar het examen afgenomen? De meerderheid van docenten en schoolleiding geeft aan de profielmodules conform planning met SE's afgesloten te hebben. Een op de vijf leidinggevenden geeft aan dat daarbij voor verschillende profielen andere oplossingen gekozen zijn. Doorschuiven van het CSPE van leerjaar 3 naar leerjaar 4 komt maar weinig voor (zie tabel B.10 in Bijlage).

1.3 Flexibele digitale examens vaker benut

Met de flexibele digitale examens (flex-examens) kunnen scholen maatwerk organiseren: ze kunnen zelf bepalen wanneer ze de examens afnemen, binnen een examenperiode. Daarnaast regelt de school zelf het inhalen en herkansen. Hoe hebben scholen dat afgelopen jaar gedaan en zijn ze dat meer gaan doen?

Aan de leidinggevenden is gevraagd op welke manier de flex-examens examens voor de basis- en/of kaderberoepsgerichte leerwegen in 20/21 zijn ingezet. Bijna de helft van de leidinggevenden (48%) geeft aan dat er differentiatie is toegepast: voor vakken en leerlingen (22%); voor verschillende (groepen) leerlingen (14%) of voor verschillende vakken (12%).

TABEL 1.7: INZET FLEXIBELE DIGITALE EXAMENS (LEIDINGGEVENDEN)

	Aandeel
Geen differentiatie toegepast	31%
Gedifferentieerd voor vakken én leerlingen	22%
Gedifferentieerd voor verschillende (groepen) leerlingen	14%
Gedifferentieerd voor verschillende vakken	12%
Weet niet	5%
Anders, namelijk ...	2%
Niet van toepassing	15%
Eindtotaal	100%

Bijna een derde van de leidinggevenden geeft aan de examens niet gedifferentieerd te hebben ingezet. Let wel, daarmee heeft de school nog steeds de keuze om het tijdstip van afname zelf te bepalen.

Bijna twee derde van de bevroagde schoolleiders geeft aan (heel) tevreden te zijn over de mogelijkheid om de flex-examens af te stemmen op de behoeftes van leerlingen en van de eigen school.

TABEL 1.8: TEVREDENHEID FLEX-EXAMENS (LEIDINGGEVENDEN)

	Aandeel
Tevreden	46%
Zeer tevreden	20%
Neutraal	15%
Niet van toepassing	13%
Ontevreden	1%
Weet niet	6%
Eindtotaal	100%

De helft van de scholen heeft het afgelopen schooljaar evenveel als in voorgaande jaren gebruik gemaakt van de mogelijkheid om de digitale examens flexibel af te nemen. Ruim een derde zette die mogelijkheid juist meer in dan voorheen.

TABEL 1.9: ZIJN FLEX-EXAMENS VAKER GEBRUIKT? (LEIDINGGEVENDEN)

	Aandeel
Ja, meer dan voorgaande jaren	35%
Nee, evenveel als voorgaande jaren	51%
Nee, minder dan voorgaande jaren	1%
Niet van toepassing	10%
Weet niet	3%
Eindtotaal	100%

2 Vertraging bij de huidige vierdejaars leerlingen

Schooljaar 20/21 werd getekend door corona-crisis. Een spannende vraag is dan ook hoe het op dit moment – september/oktober 2021- staat met de vertraging die de huidige vierdejaars hebben opgelopen in de afgelopen periode. Zijn die vertragingen er? Zo ja, hoe groot zijn ze? En wat zijn de risico's van die vertragingen? Er wordt daarbij apart ingezoomd op de vertragingen in LOB en stages.

2.1 Helft ziet vertraging bij aanzienlijk deel/alle leerlingen

Van de bevroegde docenten en leidinggevendenden meldt -75 tot 85%- in meer of mindere mate vertraging te zien bij vierdejaars leerlingen. Ongeveer de helft van de invullers geeft aan dat er vertraging is bij een groot deel, dan wel alle vierdejaars leerlingen, terwijl tussen 22% (docenten) en 36% (schoolleiders) aangeeft dat de vertraging zich tot een klein deel of individuele leerlingen beperkt. Bijna een kwart van de docenten (versus 10% van de schoolleiders) signaleren geen vertragingen bij de vierdejaars in hun profiel⁴.

TABEL 2.1: ZIET U MOMENTEEL VERTRAGING?

	Docenten	Leidinggevendenden
Ja, bij een aanzienlijk deel van de vierdejaars leerlingen	29%	40%
Ja, bij alle vierdejaars leerlingen	24%	8%
Ja, bij een beperkt deel van de vierdejaars leerlingen	15%	20%
Ja, bij individuele vierdejaars leerlingen	7%	16%
Nee	23%	10%
Anders /weet niet	2%	5%
Eindtotaal	100%	100%

Als we dieper ingaan op waar de verschillen zitten (niet zichtbaar in tabel), dan valt op dat⁵:

- van de bevroegde docenten die het CSPE afnemen in leerjaar 3, ruim een derde (35%) aangeeft géén vertraging te zien en slechts 8% van deze docenten geeft aan dat alle leerlingen een achterstand hebben. Hier lijkt dan ook beduidend minder vertraging geconstateerd te worden.
- van de docenten MaT geeft een ruime meerderheid aan dat er géén achterstanden zijn (let wel: dit gaat maar om enkele docenten). Docenten M&T, E&O en BWI geven juist vaker aan dat alle of een aanzienlijk deel van de leerlingen vertraging heeft (respectievelijk 48%, 39% en 41% geeft aan dat een aanzienlijk deel vertraging heeft).
- in Drenthe en Noord Brabant een groot deel van de docenten aangeeft dat er géén vertraging is: respectievelijk 31% en 33%. In Zeeland geeft zelfs 37% van de docenten aan dat er géén vertraging is en 16% dat het om individuele leerlingen

⁴ De docenten en leidinggevendenden die geen vertraging zien bij leerlingen, hebben geen nadere vragen gekregen over vertragingen.

⁵ Er konden geen uitsplitsingen gemaakt worden voor leidinggevendenden omdat informatie per profiel en leerweg ontbreekt. Of omdat de aantallen te klein waren, zoals bij de examens in leerjaar 3 en per provincie.

gaat. Een meerderheid van de Zeeuwse docenten geeft daarmee aan dat er nauwelijks tot geen vertraging is. Daarentegen geeft 36% van de docenten uit Noord Holland aan dat *alle* leerlingen vertraging hebben opgelopen.

- er vanuit de docenten geen verschillen tussen leerwegen geconstateerd worden.

Zien leidinggevenden dat opgelopen vertraging meer voorkomt in bepaalde profielen of leerwegen? Ruim twee derde ziet daarin geen verschil. Als men wel verschil signaleert, dan is er iets vaker een verschil tussen profielen dan naar leerweg.

TABEL 2.2: CONCENTREERT DE VERTRAGING ZICH? (LEIDINGGEVENDEN)

Concentreert vertraging zich?	Aandeel
Nee	68%
Ja, in profiel:	17%
Ja, in leerweg:	12%
Weet niet	3%

Verschillen tussen leerlingen en verschillen tov vertraging vierdejaars 20/21

De verschillen tussen leerlingen zijn volgens een meerderheid de bevroegde docenten en leidinggevenden groter geworden (zie Tabel 2.3).

TABEL 2.3 VERSCHILLEN TUSSEN LEERLINGEN EN TOV VORIG SCHOOLJAAR (DOCENTEN)

	Eens	Neutraal	Niet eens
Verschillen tussen leerlingen zijn door corona groter geworden.	61%	21%	15%
Vertraging huidige examenleerlingen is groter dan vorig schooljaar	40%	23%	33%

Vier op de tien bevroegde docenten en meer dan de helft van de bevroegde leidinggevenden geeft aan dat vertraging van de leerlingen dit schooljaar groter is dan de die van de vierdejaars leerlingen vorig schooljaar. Het zijn vooral de docenten die aangeven dat alle leerlingen, dan wel een aanzienlijk deel, vertraging hebben, die van mening zijn dat de vertraging van vierdejaars dit jaar groter is dan die van vorig jaar (meer dan de helft). Omgekeerd zijn de docenten volgens wie er geen vertraging is, het juist in meerderheid niet eens met deze stelling (niet in tabel).

TABEL 2.4 VERSCHILLEN TUSSEN LEERLINGEN EN TOV VORIG SCHOOLJAAR (LEIDINGGEVENDEN)

	(helemaal) mee eens	Neutraal	(helemaal) niet mee eens
Verschillen tussen leerlingen zijn door corona groter geworden.	70%	19%	9%
Avo-vertraging is bij huidige groep examenleerlingen groter dan vorig schooljaar.	54%	27%	16%
Beroepsgerichte-vertraging is bij huidige groep examenleerlingen groter dan vorig schooljaar	52%	24%	23%

Bijna een meerderheid van de docenten bij de profielen BWI en HBR is het oneens met deze stelling. Bij E&O en M&T is juist een meerderheid wel van mening dat de vertraging dit jaar groter is dan vorig jaar (niet in tabel).

2.2 Vertragingen over de hele linie⁶

Op welk vlak hebben leerlingen vertraging opgelopen? Deze vraag is aan docenten voorgelegd. Tabel 2.5 laat zien dat vertraging zich over de hele linie voordoet, van algemene kennis tot vakvaardigheden en persoonlijke ontwikkeling. Op alle gebieden geeft minimaal 54% van de bevroegde docenten aan dat er sprake is van een aanzienlijke/grote vertraging. De vertraging in vakvaardigheden (80%) en persoonlijke ontwikkeling (73%) is volgens de bevroegde docenten het grootst.

TABEL 2.5: GROOTTE VERTRAGING OP VERSCHILLENDE VLAKKEN (DOCENTEN)

	Alg. kennis	Alg vaardigh.	Vakkennis	Vakvaardigh.	LOB	Soc emo	Pers ontw motivatie, zelfvertr. Werkh.
Groot	11%	18%	21%	31%	18%	25%	30%
Aanzienlijk	43%	51%	46%	49%	38%	33%	43%
Weinig	40%	28%	29%	18%	30%	34%	21%
Geen vertraging	4%	3%	3%	1%	8%	5%	5%
Weet niet	2%	1%	1%	0%	5%	3%	2%
Eindtotaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

TABEL 2.6: GROOTTE VERTRAGING OP VERSCHILLENDE VLAKKEN PER PROFIEL (DOCENTEN)

Aanzienlijk-groot	Alg. kennis	Alg vaardigh.	Vakkennis	Vakvaardigh.	LOB	Soc emo	Pers ontw motivatie zelfvertr. werkh.
Gemiddeld	54%	69%	67%	80%	56%	58%	73%
BWI	67%	63%	78%	65%	54%	46%	61%
D&P	49%	70%	68%	81%	58%	62%	77%
E&O	53%	71%	64%	86%	67%	58%	77%
Groen	57%	57%	70%	77%	57%	55%	64%
HBR	63%	56%	81%	85%	74%	56%	63%
M&T	47%	84%	84%	89%	47%	53%	79%
MaT*	0%	100%	0%	100%	100%	100%	100%
MVI	48%	65%	61%	65%	39%	78%	70%
PIE	69%	75%	76%	80%	54%	46%	76%
Z&W	44%	72%	51%	85%	49%	65%	72%

*ER ZIJN ZEER WEINIG DOCENTEN DIE DE VRAGENLIJST OP DIT PUNT HEBBEN INGEVULD.

Tabel 2.6 geeft per profiel weer hoeveel docenten een aanzienlijke dan wel grote vertraging zien. Wat valt op?

- De profielen HBR, M&T en BWI zien op drie vlakken beduidend vaker aanzienlijke/grote achterstanden dan andere profielen, dit zijn algemene kennis (BWI/HBR), algemene vaardigheden (M&T), vakkennis (BWI, HBR en M&T) en LOB (HBR). Voor deze profielen geldt echter ook dat zij op andere vlakken juist beduidend minder vaak aanzienlijke/grote verschillen zien dan andere profielen.

⁶ Deze vragen zijn alleen beantwoord door docenten en leidinggevenden die vertraging zien bij leerlingen. Degene die géén vertraging zien hebben deze vragen overgeslagen.

- Bij Vakkennis valt op dat bij BWI, HBR, M&T en PIE beduidend vaker aanzienlijke/grote vertraging wordt geconstateerd dan bij andere profielen. Bij Z&W ziet men juist beduidend minder vaak een achterstand op vakkennis.
- Bij LOB valt op dat bij M&T en MVI beduidend minder vaak grote/aanzienlijke vertraging wordt geconstateerd, terwijl in de profielen E&O, HBR en MaT juist vaker aanzienlijke/grote vertraging wordt gezien.
- Bij persoonlijke ontwikkeling/motivatie/zelfvertrouwen/werkhouding valt op dat er bij BWI, Groen en HBR beduidend minder vaak grote/aanzienlijke vertraging wordt geconstateerd door docenten.
- Als het om algemene kennis gaat vallen BWI en PIE op, meer dan gemiddeld geven docenten daar aan dat er sprake is van een aanzienlijke/grote achterstand.

Er is met andere woorden sprake van een wisselend beeld per profiel.

Waar zijn de achterstanden ontstaan? Tabel 2.7 laat zien dat volgens bevroegde docenten de vertraging vooral ontstaan is in de profielmodule(s) en in stages/oriënterende activiteiten. Een derde van de bevroegde docenten geeft aan dat er vertraging in de keuzevakken is ontstaan. In het LOB-programma is volgens één op de vier docenten vertraging ontstaan. Per profiel zien we een soortgelijk beeld. Wel valt op dat bij Z&W de vertraging ook vooral in de stage is ontstaan.

TABEL 2.7: WAAR IS VERTRAGING ONTSTAAN? (DOCENTEN)

Profiel	Profiel-module(s)	Keuzevak(ken)	LOB-Programma	Stages/oriënterende act.	Weet niet	Anders
Gemiddeld	64%	34%	27%	49%	1%	5%
BWI	68%	41%	27%	46%	3%	3%
D&P	67%	29%	31%	47%	1%	4%
E&O	66%	28%	38%	54%	1%	4%
Groen	64%	39%	24%	46%	3%	7%
HBR	58%	18%	37%	50%	3%	11%
M&T	78%	57%	22%	61%	0%	4%
MaT	0%	33%	0%	33%	0%	0%
MVI	65%	38%	24%	41%	6%	0%
PIE	61%	41%	18%	35%	0%	5%
Z&W	60%	35%	24%	60%	1%	7%

Bij 'anders' lichten docenten toe dat sociale vaardigheden, werkhouding, de samenhang tussen theorie en praktijk, samenwerken en samen leren te lijden hebben gehad van de coronasituatie: vaardigheden, die zij als 'wat minder makkelijk meetbaar' omschrijven. Leidinggevenden bevestigen het beeld van de docenten beroepsgerichte vakken. Meer dan de helft van de leidinggevenden heeft ook vertraging in de kernvakken en de avo-vakken verplicht voor het profiel zien ontstaan.

TABEL 2.8: WAAR IS VERTRAGING ONTSTAAN? (LEIDINGGEVENDEN)

Kernvakken (NL en En)	Avo-profielvakken	Avo-overig	Beroepsgerichte Vakken	LOB-programma	Stages/oriënterende act.	Weet niet
51%	51%	23%	58%	21%	49%	1%

2.3 Zorgen om vertraging op alle vlakken

Zorgen om de vertraging doen zich op alle vlakken voor. Docenten van de beroepsgerichte vakken maken zich het meest zorgen om de opgelopen vertraging in vakvaardigheden, vakkennis en -theorie en de persoonlijke en sociaal emotionele ontwikkeling van hun leerlingen. De tabel laat zien dat dat voor alle profielen opgaat, en dat in de zorg om het niveau van algemene kennis en vaardigheden sommige profielen opvallen, bijvoorbeeld M&T en E&O. Vooral de HBR-docenten maken zich zorgen om de opgelopen vertraging van hun leerlingen op het gebied van LOB.

TABEL 2.9 MEEST ZORGELIJKE VERTRAGING, VOLGENS DOCENTEN

Rijlabels	Alg kennis	Alg vaardigh.	Vakkennis	Vak-vaardigh.	LOB	Sociaal-emotioneel	Pers.ontw. motiv, zelfvertr.werkh.	Geen
Gemiddeld	19%	30%	41%	51%	19%	36%	42%	1%
BWI	22%	29%	47%	42%	15%	22%	34%	0%
D&P	13%	32%	39%	53%	24%	42%	46%	2%
E&O	23%	39%	46%	55%	19%	36%	45%	0%
Groen	17%	17%	36%	58%	15%	31%	34%	0%
HBR	24%	24%	39%	50%	37%	39%	42%	3%
M&T	43%	43%	61%	65%	26%	43%	39%	4%
MaT	0%	0%	0%	0%	0%	33%	0%	0%
MVI	21%	21%	38%	44%	6%	44%	41%	0%
PIE	22%	33%	45%	45%	11%	23%	41%	1%
Z&W	18%	27%	37%	54%	18%	40%	45%	1%

Leidinggevenden benoemen het sociaal emotioneel functioneren en de persoonlijke ontwikkeling (motivatie, zelfvertrouwen en werkhouding) van leerlingen -en daarmee voorwaarden om tot leren te komen- als hun voornaamste zorgpunten, gevolgd door algemene kennis in de avo-vakken en algemene vaardigheden in de beroepsgerichte vakken.

TABEL 2.10 MEESTE ZORGEN, VOLGENS LEIDINGGEVENDEN

	Aandeel
algemene kennis avo-vakken	49%
algemene kennis beroepsgerichte vakken	29%
algemene vaardigheden avo-vakken	30%
algemene vaardigheden beroepsgerichte vakken	41%
vakkennis/vaktheorie	26%
Vakvaardigheden	33%
LOB (ervaring, competenties)	23%
sociaal-emotionele ontwikkeling, sociaal functioneren, omgang	57%
persoonlijke ontwikkeling: motivatie, zelfvertrouwen, werkhouding	63%
over geen van bovengenoemde	1%

2.4 Gevolgen en risico's van vertraging

Wat betekent de opgelopen vertraging en welke risico's signaleren bevroegde docenten en leidinggevenden? Docenten zien gevolgen van de vertraging op allerhande gebieden. Ze

beschouwen de opgelopen vertragingen vooral als risico voor het leerplezier en de motivatie van hun leerlingen, voor het eindniveau en het succesvol kunnen afsluiten van het CSPE en voor het toenemen van verschillen tussen leerlingen.

TABEL 2.11 VERTRAGINGEN ZIJN RISICO VOOR... (DOCENTEN)

	Groot	Aanzienlijk	Klein	Geen	Weet niet
Eindniveau	21%	46%	31%	2%	1%
Leerplezier/motivatie	25%	43%	26%	6%	1%
Succesvol CSPE	21%	42%	31%	4%	2%
Succesvol SE	7%	34%	51%	8%	1%
Kwaliteit SE en CSPE	17%	34%	34%	9%	6%
Vorbereiding doorstroom	19%	42%	32%	6%	1%
Toenemen verschillen	23%	41%	28%	5%	3%
Oriëntatie en keuzeprocess	16%	34%	38%	8%	4%

TABEL 2.12 VERTRAGINGEN ZIJN RISICO VOOR... (LEIDINGGEVENDEN)

Risico	Groot	Aanzienlijk	Klein	Geen	Weet niet
Eindniveau AVO	15%	39%	42%	2%	2%
Eindniveau beroepsgericht	14%	39%	37%	9%	2%
Leerplezier/motivatie	38%	39%	17%	3%	2%
Succesvol CSPE	12%	32%	43%	11%	2%
Succesvol SE	6%	29%	56%	7%	1%
Kwaliteit SE en CSPE	9%	30%	36%	22%	4%
Vorbereiding doorstroom	10%	31%	41%	15%	3%
Toenemen verschillen	32%	33%	24%	8%	3%
Oriëntatie en keuzeprocess	11%	27%	43%	17%	2%

Leidinggevenden zijn daarin nog meer uitgesproken: 77% van hen beschouwt de vertraging als risico voor het leerplezier en de motivatie van leerlingen, op enige afstand gevolgd door een toename van verschillen tussen leerlingen (65%) en de eindniveaus van de beroepsgerichte en avo-vakken. Van beide groepen beschouwt meer dan de helft de vertraging maar een klein risico als het gaat om succesvolle schoolexamens (SE's).

2.5 Corona zorgt voor vertragingen in LOB en stages⁷

Wat heeft als het gaat om LOB-activiteiten en stages doorgang gevonden in coronatijd en welke impact heeft dat op het keuzeprocess van leerlingen? We zoomen hier in op LOB en stages, omdat deze voor het vmbo wezenlijke onderdelen die verweven zijn met het programma en met de voorbereiding op een vervolgkeuze.

⁷ Stages zijn geen verplicht onderdeel in het vmbo, met uitzondering van de leerwerktrajecten. LOB is dat wel.

LOOPBAANORIENTATIE EN – BEGELEIDING (LOB)

Welk rapportcijfer geven docenten aan de LOB-ervaring en -vaardigheden die de huidige vierdejaars leerlingen tot nu toe hebben opgedaan met het oog op een goede vervolgkeuze? Gemiddeld is dat met een 5,3 net geen voldoende.⁸

Gevraagd naar de impact van de manier, waarop LOB in coronatijd vorm heeft gekregen, op het keuzeproces van leerlingen valt op dat vier van de tien docenten de vraag beantwoorden met 'weet ik niet'. Bijna de helft van de docenten benoemt de impact als negatief.

TABEL 2.13 IMPACT VAN CORONA OP KEUZEPROCES (DOCENTEN)

Impact corona op keuzeproces	Aandeel
Een negatieve impact, namelijk ...	48%
Weet ik niet	40%
Anders, namelijk ...	8%
Een positieve impact, namelijk ...	4%
Eindtotaal	100%

Als toelichting op een negatieve impact geven docenten vooral aan hoe weinig er van de LOB-activiteiten is doorgegaan. Leerlingen hebben geen stage kunnen lopen, hebben geen bedrijfsbezoeken afgelegd, geen gastlessen of contact met beroepsbeoefenaren gehad of fysiek open dagen in het mbo kunnen bezoeken. Daardoor hebben ze hun eigen mogelijkheden maar beperkt kunnen verkennen en weinig kans gehad zich te oriënteren. Daardoor missen ze 'de beleving van het vak' en het enthousiasmerende effect dat bedrijven hebben. Het gebrek aan ervaringen leidt tot een lastiger keuzeproces.

In de toelichting van de docenten die wel een positieve impact op het keuzeproces vermelden (4%), wordt aangegeven dat er alternatieven zijn ingezet (online open dagen volgen, filmpjes, in bijbaantjes werkervaring opdoen) en dat in kleinere groepen werken en meer contact met leerlingen en hun ouders in coronatijd een positief effect had. Bij 'anders' geven sommige docenten aan dat de stages wel doorgang hebben gevonden of dat de impact per leerling verschilt.

Deze uitkomsten zijn in lijn met de eerder geconstateerde vertraging in LOB (meer dan de helft van de bevraagde docenten (56%) geeft aan dat er aanzienlijke/grote vertragingen in LOB zijn).

STAGES

Corona raakte de uitvoering van veel beroepen. Er is in de media veel aandacht geweest voor mbo-studenten die tijdens de lockdowns geen stage konden vinden. Hoe zit dat bij

⁸ Rapportcijfers lopen uiteen van een 1 tot een 9. Standaarddeviatie is 1,5 en de variantie 2,1. We kunnen dan ook stellen dat de meeste docenten aangeven dat het rapportcijfer net voldoende (6,5) tot ruim onvoldoende is (3,5).

vmbo-leerlingen? Meer dan de helft van de docenten geeft aan dat geen enkele student van de huidige vierdejaars groep stage heeft kunnen lopen (zie Tabel 2.14).

Er zijn duidelijk verschillen tussen de profielen. Bij het profiel Groen geeft (maar) één op de vier docenten aan dat géén enkele leerling stage heeft kunnen lopen, bij MVI zegt bijna 9 op de 10 docenten dat. Ook bij E&O, HBR en Z&W⁹ bleek relatief vaak dat stage voor alle leerlingen onmogelijk was. Bij de profielen PIE en BWI lukte het daarentegen wel om een aanzienlijk deel van de leerlingen een stage aan te bieden.

TABEL 2.14 HEBBEN LEERLINGEN STAGE GELOPEN? (DOCENTEN)

	Gemiddeld	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	M&T	MaT	MVI	PIE	Z&W
Geen enkele leerling	52%	41%	57%	58%	24%	66%	39%	33%	88%	46%	55%
Ja, individuele leerlingen	6%	8%	9%	5%	5%	3%	0%	0%	3%	10%	4%
Ja, een beperkt deel	12%	3%	12%	6%	34%	0%	26%	0%	3%	5%	16%
Ja, een aanzienlijk deel	30%	47%	22%	31%	37%	32%	35%	67%	6%	40%	25%

Ook de mate waarin zich knelpunten voordeden in de beschikbaarheid varieert tussen de profielen, waarbij Z&W het hoogst scoort en BWI en PIE relatief laag.

TABEL 2.15 AANDEEL DOCENTEN DAT KNELPUNTEN AANGEEFT MBT BESCHIKBAARHEID STAGEPLEKKEN

	Gemiddeld	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	M&T	MaT	MVI	PIE	Z&W
Aandeel	67%	51%	73%	65%	71%	68%	65%	33%	62%	47%	84%

TABEL 2.16 OPLOSSINGEN VOOR KNELPUNTEN (DOCENTEN)

Oplossing	Geen	Stage in aanverwant/alternatief bedrijf, instelling of sector	SBB (meldpunt stagetekort, erkenning leerbedrijf)	Met andere scholen oplossingen gezocht	Opdoen van gerelateerde vaardigheden	Alternatieven op school	Andere oplossing
Gemiddeld	32%	24%	1%	1%	21%	31%	17%
BWI	30%	23%	0%	0%	20%	23%	13%
D&P	28%	22%	1%	2%	23%	39%	17%
E&O	40%	23%	4%	2%	15%	31%	6%
Groen	26%	52%	5%	0%	21%	17%	10%
HBR	31%	23%	0%	0%	15%	35%	15%
M&T	33%	27%	0%	0%	13%	33%	20%
MaT	0%	0%	0%	0%	0%	100%	0%
MVI	57%	5%	0%	0%	19%	19%	29%
PIE	38%	15%	0%	0%	21%	23%	18%
Z&W	27%	25%	0%	0%	24%	34%	25%

In de gekozen oplossingen vinden we verschillen tussen de profielen, waarbij er relatief vaak gekozen is voor een alternatieve invulling op school, bijvoorbeeld via simulatie of praktijkopdrachten. Bijna een derde van de docenten geeft aan dat het niet mogelijk was om oplossingen te vinden. Vooral de profielen MVI en E&O (winkels) scoren hierop hoog.

⁹ Dit beeld strookt met de constatering van SBB (juni 2021) dat er vooral stagetekorten zijn in de zorg, horeca en detailhandel.

Bijna een kwart zocht de oplossing in een stage in een aanverwante instelling, bedrijf of sector. Vooral het profiel Groen heeft veel voor die oplossing gekozen. Met andere scholen naar oplossingen zoeken of SBB inschakelen is nauwelijks als oplossing toegepast. Wel hebben scholen als oplossing gekozen om leerlingen zich te laten verbreden in plaats van te verdiepen door het opdoen van gerelateerde vaardigheden.

Een greep uit de andere oplossingen die genoemd worden voor knelpunten in de beschikbaarheid van stageplekken:

- Leerlingen op school laten komen voor extra lessen (BWI)
- Een kleiner aantal verschillende stageplekken of minder vaak stage (BWI, D&P, MVI)
- Stageduur verkorten of verlengen (PIE, BWI, D&P, M&T)
- Stage verplaatsen naar volgend leerjaar (BWI, D&P, Groen, Z&W, PIE)
- Alleen LWT-leerlingen lopen stage (D&P)
- Binnenschools alternatief bv keuzevak of project of alternatieve opdracht (D&P, HBR, MVI, Z&W)
- Stage bij familiebedrijven (D&P) of bij familie (Z&W)
- Geen stage (E&O, D&P, MVI, Z&W)
- Online contact met bedrijven of gastlessen, workshops (Groen, HBR, Z&W)
- Tijd besteden aan profielvakken

3 Met vertrouwen het schooljaar in?

Hoe kijken docenten en leidinggevenden nu naar het schooljaar? Staan ze er met vertrouwen in? Of zijn er (grote) zorgen?

3.1 Helft heeft vertrouwen in motivatie leerlingen

De balans in de antwoorden slaat door naar het positieve; ongeveer de helft van de bevraagde docenten en leidinggevenden heeft er vertrouwen in dat leerlingen voldoende gemotiveerd raken in hun examenjaar. De andere helft bestaat uit docenten en schoolleiders die daar gereede twijfel over koesteren dan wel er geen vertrouwen in hebben.

TABEL 3.1: VERTROUWEN IN MOTIVATIE LEERLINGEN?

	Docenten	Leidinggevenden
Ik heb er vertrouwen in dat leerlingen voldoende gemotiveerd raken in hun examenjaar.	49%	51%
Ik twijfel of leerlingen voldoende gemotiveerd raken in hun examenjaar.	44%	46%
Ik heb er geen vertrouwen in dat leerlingen voldoende gemotiveerd raken in hun examenjaar.	7%	3%
Eindtotaal	100%	100%

Docenten die vertrouwen hebben dat hun leerlingen voldoende gemotiveerd raken in het examenjaar wijzen erop, dat er nog een volledig schooljaar voor de boeg ligt, dat leerlingen weer volledig naar school kunnen komen en daar zin in hebben. Daarnaast stelt men dat goed gemotiveerde docenten voor een heel groot deel bepalen hoe goed leerlingen gemotiveerd raken om te leren. Praktijk en stages zetten de leerlingen op het spoor van hun vervolkeuze. Vaak wordt aangehaald dat leerlingen afgelopen schooljaar in kleine groepjes meer aandacht hebben gehad en goed gemotiveerd hebben kunnen werken. Leerlingen beseffen dat er dit jaar weer een centraal examen is en voor het examen willen leerlingen graag hun best doen. Een docent stelt: "Leerlingen willen graag het examen *halen*, niet *krijgen*."

Docenten die geen vertrouwen hebben dat de motivatie van leerlingen op gang komt in het examenjaar, motiveren dat vooral met de hoeveelheid stof, de instelling van leerlingen en de hoeveelheid stress. Leerlingen voelen en merken nu dat ze achterstand hebben, hebben een negatief zelfbeeld, moeten het schoolritme weer op gaan pakken en raken soms ontmoedigd door wat ze te doen staat.

Twijfel bij docenten over de motivatie van hun leerlingen is ingegeven door veel factoren. "Minder les, minder geleerd, minder zelfvertrouwen, minder motivatie," zo vat een docent het samen. Omgekeerd betekent dat, dat er nu een hoop in te halen valt, terwijl leerlingen eerst nog moeten wennen aan gewone leersituaties en onzeker zijn. Hun spanningsboog is korter dan normaal, ze worden geconfronteerd met hun vertraging en het wordt daardoor moeilijk leerlingen succeservaringen mee te geven. "Ook in een 'gewoon' schooljaar kan het tot

de kerst duren voordat iedereen doordrongen is van de noodzaak en er focus komt, maar nu speelt er wel meer."

In de toelichtingen geven schoolleiders die vertrouwen hebben dat het goed komt met de motivatie aan, dat ze dit baseren op wat ze zien (of niet zien) bij leerlingen, op het gegeven dat er een goede start gemaakt is en dat fulltime fysiek onderwijs maakt dat de motivatie snel bijtrekt. Ook het enthousiasme van docenten en mentoren, "*een ijzersterk pedagogisch klimaat*" en het gegeven dat de ondersteuning geregeld is, helpen daarbij. Leerlingen zijn wendbaar en we gaan "*met volle kracht vooruit*", zo stelt men. Daarnaast gaat van de druk van het centraal examen, de wens om een diploma te halen en het gegeven dat het laatste jaar de opstap is naar een vervolgopleiding een motiverende werking op leerlingen uit. Ook de schoolleiders die hun twijfels hebben bij de motivatie van leerlingen in dit examenjaar onderbouwen dat met observaties: leerlingen missen de routine en de schoolse structuur, moeten opnieuw wennen aan elkaar en aan het ritme om in weer een actieve werkhouding te komen, terwijl daar in klas 4 eigenlijk geen tijd voor is. De dynamiek in de klassen is anders dan normaal. De coronaperiode heeft een grote impact gehad op het sociale aspect en het sociaal-emotionele functioneren. De stress van het centraal examen maakt een deel van de leerlingen onrustig. Leerlingen zijn het vertrouwen in eigen kennis en vaardigheden kwijt en hebben maar weinig idee van mogelijkheden op het mbo. Aan de ene kant wordt er een groot beroep gedaan op hun motivatie, omdat ze naast het examen ook vertraging moeten inhalen; aan de andere kant zijn er leerlingen die onverschillig raken, de moed hebben opgegeven, die het voor zich uit schuiven of verwachten dat er toch wel versoepelingen komen.

3.2 Helft heeft vertrouwen in voorbereiding op CSPE

Hoeveel vertrouwen hebben docenten en leidinggevenden erin dat de huidige vierdejaars leerlingen voldoende voorbereid zullen zijn op het CSPE? Van de schoolleiders heeft daar meer dan de helft, van de docenten wat minder dan de helft vertrouwen in. Ook hier is er veel twijfel bij zowel docenten als schoolleiders, naast een klein aandeel, dat er op dit moment geen vertrouwen in heeft.

TABEL 3.2: LEERLINGEN VOLDOENDE VOORBEREID OP CSPE?

	Docenten	Leiding-geevenden
Ik heb er vertrouwen in dat zij voldoende voorbereid zullen zijn op het CSPE.	46%	54%
Ik twijfel of ze voldoende voorbereid zullen zijn op het CSPE.	48%	42%
Ik heb er geen vertrouwen in dat zij voldoende voorbereid zullen zijn op het CSPE.	6%	4%
Eindtotaal	100%	100%

De docenten en schoolleiders die geen vertrouwen hebben dat het lukt dit schooljaar om leerlingen goed op het CSPE voor te bereiden wijten dat kortweg aan te grote achterstanden en te weinig lesuren om de gemiste praktijkoefening en samenhang tussen theorie en praktijk te kunnen inhalen.

Schoolleiders die wel vertrouwen hebben in een goede voorbereiding dit jaar geven een aantal malen aan dat het CSPE in leerjaar 3 wordt gedaan en de keuzevakken in leerjaar 4. Verder vermelden ze goede hoop te hebben dat de tijd voldoende is en wordt een aantal malen gewezen op de inzet van goede docenten, die er hard aan trekken. Ook geven deze schoolleiders relatief vaak aan dat de praktijkvakken zijn doorgedaan en dat de opgelopen vertraging meevalt. Bij docenten die er vertrouwen in hebben is vooral de positieve inslag merkbaar. Een docent zegt letterlijk: *“Ik weiger om hier negatief over te zijn.”* Men heeft hoop dat er voldoende tijd is voor het CSPE om leerlingen te trainen, werkt met strakke plannings en begint eerder. Daarnaast geven deze docenten aan dat de achterstand te overzien is. Ook aan het gegeven dat het vorig schooljaar ook gelukt is en dat de school een goede aanpak heeft met de NPO-middelen ontleent men vertrouwen.

Schoolleiders die twijfels uiten over de mogelijkheid om leerlingen voldoende voor te bereiden op het CSPE verwijzen vaak naar gemiste praktijkmomenten die niet zomaar in te halen zijn (ook gezien lokalen). Daardoor zijn vaardigheden minder geoefend en niet ingeslepen geraakt. Een aantal keren wordt naast gebrek aan tijd ook het lerarentekort/problemen in de formatie genoemd. Docenten die twijfelen wijten dat vooral aan de verhouding tussen de achterstanden en de beschikbare tijd, waarbij minder motivatie bij de leerlingen niet helpt. *“Beroepsonderwijs en online onderwijs verhouden zich slecht tot elkaar.”*

3.3 Helft twijfelt over voorbereiding op het centraal examen

Aan de schoolleiders is gevraagd in hoeverre zij er vertrouwen in hebben dat de leerlingen voldoende voorbereid zullen zijn op het centraal examen. De twijfel die daarover bestaat blijkt groter dan het vertrouwen dat dat gaat lukken (zie Tabel 3.3).

TABEL 3.3 LEERLINGEN VOLDOENDE VOORBEREID OP CE?

	Aandeel
Ik twijfel of ze voldoende voorbereid zullen zijn op het centraal examen.	52%
Ik heb er vertrouwen in dat zij voldoende voorbereid zullen zijn op het centraal examen.	47%
Ik heb er geen vertrouwen in dat zij voldoende voorbereid zullen zijn op het centraal examen.	2%
Eindtotaal	100%

Waar het vertrouwen overheerst, wordt met regelmaat verwezen naar de inzet van NPO-middelen, waarmee extra interventies, programma's en ondersteuning worden ingezet om vertraging in te halen. *“We repareren waar nodig, hebben klassen verkleind en veel extra hulp ingezet.”* Daarbij spreken schoolleiders veel vertrouwen uit in de inzet van docenten, waarbij soms de waarschuwing doorklinkt dat er wel heel veel inzet van docenten gevraagd wordt.

In de toelichtingen op bestaande twijfel geven schoolleiders aan dat deze leerlingen een basis gemist hebben, er veel achterstanden zijn door online lessen die minder effectief zijn voor vmbo-leerlingen (*“het draait om contact en verbinding.”*). Het gaat om de ontwikkeling van de leerling als geheel en daarin is de relatie met docenten en school een wezenlijke factor. Men bespeurt zowel bij docenten als bij leerlingen onzekerheid of ze het gaan

redden. De huidige vierdejaars leerlingen hebben al twee jaar 'last' van de impact van corona: in het jaar dat zij hun profielkeuze moesten maken en het derde leerjaar waarin ze het profiel volgen. Er moet meer in korte tijd en dat vraagt een inspanning en motivatie van leerlingen die er niet over de hele linie is. Daarmee worden ook verschillen tussen leerlingen weer groter.

Enerzijds heerst er dus bij de helft van de bevraagde docenten en leidinggevenden vertrouwen, anderzijds twijfelt de andere helft over de motivatie van leerlingen en hun voorbereiding op het CSPE en CE.

Deze uitkomsten komen overeen met de reacties die gegeven zijn op de stelling: *Ik heb goed zicht op hoeveel tijd er nodig is om de vertragingen in het beroepsgerichte programma in te lopen* (docenten en leidinggevenden) en *Ik heb goed zicht op hoeveel tijd er nodig is om de achterstanden in de avo-vakken in te lopen* (leidinggevenden). Nog niet de helft van de docenten (44 procent) is het eens met de voorgelegde stelling en net iets meer dan helft van de leidinggevenden is het eens met beide stellingen (respectievelijk 52 en 58 procent).

Ongeveer één op de vijf docenten en leidinggevenden ontbreekt het aan goed zicht. Gezien de nulmeting die scholen in het kader van NPO in de zomer geacht werden uit te voeren is dit een opmerkelijk resultaat. Maar het past wel bij de twijfel die er bestaat over het goed voorbereid kunnen raken op het CSPE en het CE.

4 Vooruitblik centraal examen 2021-22

Hoe bereiden schoolleiders en docenten zich voor op de examinering in 2022? Wat vinden ze van al aangekondigde maatregelen en wat zouden ze extra nodig hebben?

Bijna de helft van de docenten en leidinggevendenden ziet een motiverende werking die uitgaat van het CSPE, volgens ongeveer een derde is dat niet het geval.

TABEL 4.1 Stelling: CSPE IS NODIG OM LEERLINGEN GOED GEMOTIVEERD TE HOUDEN

	(helemaal) mee eens	Neutraal	(helemaal) niet mee eens
Docenten	45%	20%	35%
Leidinggevendenden	47%	21%	31%

4.1 Start van de voorbereiding op het CSPE

Voor het huidige examenjaar geldt dat een kwart van de docenten vóór de maand januari 2022 denkt te starten met de voorbereidingen op het CSPE. Het verwachte zwaartepunt van de voorbereidingen ligt in januari en februari 2022.

Bij de vorige rapportage in november 2020 ging 22% van de docenten nog uit van een start van de voorbereidingen op het CSPE in de eerste schoolmaanden vóór januari 2021 met een verwacht zwaartepunt in de maanden februari en maart 2021 (resp. 25 en 26%).

Wanneer ze nu terugkijken op hoe het feitelijk gelopen is in dat schooljaar zegt een groter deel, namelijk bijna 40% van de docenten, dat ze al vóór januari 2021 met voorbereidingen gestart zijn. Feitelijk zijn in januari, februari en maart 2021 respectievelijk 18%, 16% en 15% van de docenten gestart met de voorbereidingen op het CSPE. Een eerdere start legt meer druk op het inlopen van vertragingen in de eerste maanden van het schooljaar.

TABEL 4.2 START VOORBEREIDING EXAMEN 2022

Start voorbereiding	Docenten
Augustus 21	3%
September	14%
Oktober	3%
November	2%
December	5%
Januari 22	24%
Februari	20%
Maart	16%
April	9%
Mei	3%
Juni	0%
Juli	0%

4.2 Verlenging afnametermijn CSPE 2022: een bruikbare optie?

De minister heeft in de zomer van 2021 aangekondigd dat de afnametermijn voor het CSPE 2022 verlengd wordt. Het CSPE kan flexibel worden afgenomen in een periode van februari tot en met juli. In hoeverre beschouwen docenten en schoolleiders dit als een oplossing?

Docenten zijn hierover iets meer gematigd positief dan schoolleiders. Van de laatsten denkt 61% (versus 44% van de docenten) dat verlenging de school meer ruimte geeft voor afronding van profielvakken of voorbereiding op het CSPE. In de toelichtingen zijn 'ruimte', - naast voor een langere voorbereidingstijd ook voor het inhalen van vertragingen, - en 'rust' kernwoorden. Andere redenen die genoemd worden waarom het een bruikbare oplossing zou kunnen zijn, zijn de rust die het de docenten beroepsgerichte vakken biedt of het gegeven dat men het CSPE in het derde leerjaar al zo laat mogelijk afneemt. Docenten voegen daaraan toe dat het meer lucht geeft en makkelijker te plannen is. Daarnaast geeft verlenging meer tijd voor individuele leerlingen en meer mogelijkheden tot maatwerk (bijvoorbeeld leerlingen die er klaar voor zijn eerder examens laten doen).

Van de docenten is een derde de mening toegedaan dat verlenging geen bruikbare optie is, van de schoolleiders is dat aandeel bijna een kwart. Docenten uiten daarbij hun zorgen: *"Vroeger beginnen maakt nog geen betere voorbereiding, zeker in geval van veel leerlingen met grote vertragingen."* Leerlingen hebben vlieguren gemist en er is juist meer onderwijstijd nodig. Ook wordt een aantal malen aangevoerd dat de planning van het examen een besluit van de schoolleiding is. Bovendien wordt vaak aangegeven dat de organisatie van een CSPE veel vraagt, aan het begin van het schooljaar wordt gepland en dat dat schema niet zomaar even veranderd kan worden.

TABEL 4.3: VERLENING CSPE BRUIKBAAR?

	Docenten	Schoolleiders
Ja, dan meer ruimte om profielvak goed af te ronden	20%	36%
Ja, dan meer ruimte om leerlingen voldoende voor te bereiden op CSPE	24%	25%
Ja, andere redenen...	3%	5%
Nee	35%	24%
Weet ik niet	17%	10%
(leeg)	1%	5%
Eindtotaal	100%	100%

Denken docenten en schoolleiders dat ze gebruik gaan maken van de mogelijkheid om de afnametijd van het CSPE te verlengen?

Uit de antwoorden spreekt veel onzekerheid. Docenten zijn stilliger dat ze dat niet gaan doen. Schoolleiders staan vooral positiever ten aanzien van langer doorgaan. Eerder starten lijkt voor een minderheid weggelegd. Bij 'anders' wordt toegelicht, dat dit nog besproken dan wel besloten moet worden door de directie.

TABEL 4.4: VERLENGING CSPE GEBRUIKEN?

	Docenten	Leidinggevenden
Misschien	37%	43%
Nee	34%	17%
Weet ik niet	13%	6%
Ja, wij gaan langer door	8%	21%
Anders, namelijk ...	2%	2%
Ja, wij gaan eerder starten	5%	9%
Eindtotaal	100%	100%

4.3 Extra ruimte nodig in toetsing en examinering 2022

Gevraagd naar eventuele aanvullende ruimte die docenten nodig hebben op het gebied van toetsing en examinering, om leerlingen een volwaardig eindexamen af te laten leggen, springen er drie aspecten uit: Ruim een kwart (27%) pleit ervoor het CSPE ook dit schooljaar te vervangen door SE's. Een nagenoeg even grote groep (26%) ziet graag een beperktere toetsing in het CSPE (minder onderdelen, beperking uren). En nog eens 27% heeft geen extra ruimte nodig. Deze groep bestaat vooral uit docenten die geen vertraging zien bij leerlingen (zij maken 70% van de groep uit).

TABEL 4.5 WELKE RUIMTE IS NODIG IN 2022 (DOCENTEN)

	Docenten
CSPE ook dit schooljaar vervangen door SE's	27%
Niets extra's nodig	27%
Beperktere toetsing in het CSPE (minder onderdelen, beperking uren)	26%
Meer gestandaardiseerde examens in de SE's (CSPE of toetsenbank)	7%
Meer ruimte in het PTA	8%
Andere behoefte, namelijk ...	4%
Afspraken met het mbo	1%
Eindtotaal	100%

TABEL 4.6: WELKE RUIMTE IS NODIG IN 2022? (LEIDINGGEVENDEN)

Aanvullende ruimte nodig? (volgens leidinggevenden)	Aandeel
Dezelfde maatregelen als bij het eindexamen 2020-21	40%
CSPE ook dit schooljaar vervangen door SE's	38%
Beperktere toetsing in het CSPE (minder onderdelen, beperking uren)	33%
CE vervangen door SE's	19%
Niets extra's nodig	17%
Afspraken met het mbo	8%
Anders, namelijk ...	5%
Meer gestandaardiseerde examens in de SE's (bijvoorbeeld met gebruikmaking van CSPE of toetsenbank)	4%

De wensen van leidinggevenden als het gaat om meer ruimte in de toetsing en examinering zijn iets uitgebreider: Vier van de tien schoolleiders zou tevreden zijn met een herhaling van de inzet van maatregelen rond examinering, die in schooljaar 2020-21 van kracht waren. Bijna vier op de tien ziet het CSPE ook dit schooljaar liever vervangen door SE's. Een derde van de schoolleiders is voor een beperktere toetsing in het CSPE. Bijna een op de vijf

schoolleiders zou ook het CE graag vervangen zien door SE's. Van de schoolleiders geeft 17% aan niks extra's nodig te hebben.

Wat betreft het verminderen van de omvang van het CSPE, is het merendeel van de docenten en leidinggevendenden van mening dat dat meer onderwijstijd oplevert voor voorbereiding op vervolgonderwijs.

TABEL 4.7 STELLING CSPE

	Eens	Neutraal	Niet eens
Verminderen omvang CSPE geeft meer mogelijkheden leerlingen goed voor te bereiden op het vervolgonderwijs, volgens docenten	57%	18%	22%
Verminderen omvang CSPE geeft meer mogelijkheden leerlingen goed voor te bereiden op het vervolgonderwijs, volgens leidinggevendenden	66%	15%	15%

Mogelijkheid flexibele examens

Meer dan de helft van de schoolleiders onderschrijft de stelling dat verlenging van de afnameperiode van digitale flexibele examens voor basis- en kaderleerlingen voldoende ruimte biedt om vertraging in te lopen. Slechts 10% is het hier niet mee eens.

TABEL 4.8 BRUIKBAARHEID FLEXIBELE DIGITALE EXAMENS

	(helemaal) mee eens	Neutraal	(helemaal) niet mee eens
Verlenging afnameperiode digitale flexibele examens biedt voldoende ruimte om achterstanden in te lopen.	55%	23%	10%

Meer dan de helft van de schoolleiders onderschrijft de stelling dat verlenging van de afnameperiode van digitale flexibele examens voor basis- en kaderleerlingen voldoende ruimte biedt om vertraging in te lopen. Slechts 10% is het hier niet mee eens.

5 Waar kijken docenten en leidinggevenden naar uit?

Invullers van de enquête is gevraagd waar ze dit schooljaar het meest naar uitzien. Waar halen docenten en leidinggevenden hun energie uit?

Docenten van de beroepsgerichte vakken zien het meest uit naar een volwaardige, positieve en succesvolle afsluiting. Het CSPE heeft daarin voor veel docenten een belangrijke plek, omdat leerlingen daarmee uitgedaagd worden te laten zien wat ze kunnen en kennen en daar trots op kunnen zijn. Op die manier is het CSPE gekoppeld aan een succeservaring vooral voor basis- en kaderleerlingen en dat is wat docenten hun leerlingen graag gunnen. In veel gevallen wordt daarbij vermeld dat de afsluiting *passend* en maakbaar moet zijn gezien de afgelopen twee schooljaren. *“Deze lichting leerlingen heeft tot dusverre de meeste last ondervonden van corona en twee moeilijke schooljaren achter de rug,”* zo stelt men.

Bij een aantal docenten bestaat de hoop op een normaal schooljaar met een normaal CSPE. Men ziet uit naar het trainen voor het CSPE, om theorie in praktijkopdrachten om te zetten en naar de focus die het CSPE leerlingen geeft. Een deel van de docenten gaat uit van aanpassingen in het CSPE, gezien de opgelopen vertraging bij leerlingen. Soms ziet men graag een minder omvangrijk CSPE -bijvoorbeeld bij het profiel BWI-, in tijd en inhoud maar ook vanwege de organisatie ervan. Bij andere docenten is de inzet van SE's met CSPE's als bron goed bevallen: *“Dat resulteert er nu in dat je al die tijd kunt gebruiken om het PTA goed en volledig af te ronden.”* Veel docenten noemen een reeks verbonden elementen waar ze naar uitzien: dat leerlingen door fysiek naar school te gaan en ook weer 'luchtige' activiteiten en uitjes hebben het plezier in school hervinden, dat ze via oefenen in praktijkvaardigheden en in de praktijk hun interesse ontdekken en motivatie voor het vak krijgen en dat ze via LOB- en stageactiviteiten en activiteiten met/op het mbo zich goed kunnen oriënteren en een goede vervolgkeuze kunnen maken.

Leidinggevenden noemen in de eerste plaats *'back to normal'*; de wens dat leerlingen en docenten een normaal schooljaar kunnen beleven, waarin ze op een volwaardige manier voorbereid worden op hun examen en het vervolgonderwijs, met het gevoel een volwaardig diploma gehaald te hebben. Een normaal schooljaar waarin leerlingen ook schoolse en sociale vaardigheden leren en er met en van elkaar geleerd wordt in plaats van continu het onderwijs anders te moeten organiseren.

Een grote groep schoolleiders kijkt uit naar het moment wanneer gevierd kan worden dat leerlingen geslaagd en met zelfvertrouwen de overstap naar het mbo kunnen maken: *“die succesbeleving en de blije koppies aan het eind.”* Een volgende groep legt het accent op het sociaal-emotioneel functioneren, het welbevinden, en het leerplezier/de motivatie van leerlingen. Er zijn schoolleiders die vooral uitkijken naar de ononderbroken praktijkervaring, de praktijkvakken en het CSPE. Tot slot maakt een klein aantal schoolleiders van de gelegenheid gebruik om een hartenkreet te uiten: maak wijzigingen rond het examen tijdig bekend. Daarnaast zijn er een paar pleidooien om het CSPE wel, niet of in een andere beperktere vorm aan te bieden.

Bijlage I

Docenten beroepsgerichte vakken

676 vragenlijsten zijn door docenten beroepsgerichte vakken ingevuld. Gezien het feit dat er in totaal zo'n 5.000 vmbo-docenten in de beroepsgerichte vakken zijn, is de respons goed te noemen. Alle provincies zijn in voldoende mate in de respons vertegenwoordigd (zie Tabel B.1).

TABEL B.1: RESPONS DOCENTEN PER PROVINCIE

Provincie	Aandeel
Drenthe	4%
Flevoland	5%
Friesland	4%
Gelderland	15%
Groningen	3%
Limburg	5%
Noord-Brabant	16%
Noord-Holland	9%
Overijssel	9%
Utrecht	5%
Zeeland	3%
Zuid-Holland	20%
Eindtotaal	100%

Het zijn bijna altijd docenten die lesgeven aan vmbo-leerlingen die de vragenlijst hebben ingevuld; twee procent van de respons betreft docenten die lesgeven aan vso-leerlingen.

Docenten van de beroepsgerichte vakken konden de vragen per leerweg waaraan ze lesgeven invullen. De respons per leerweg wordt in Tabel B.2 weergegeven. Ter vergelijking, in schooljaar 2019/20 zaten ruim 34.600 leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg (BB), ruim 56.500 in de kaderberoepsgerichte leerweg (KB) en 28.000 leerlingen volgden de gemengde leerweg (GL).

TABEL B.2: RESPONS PER LEERWEG

Leerweg	Aandeel
Basisberoepsgerichte leerweg	34%
Kaderberoepsgerichte leerweg	54%
Gemengde leerweg	12%
Eindtotaal	100%

Vanuit de profielen Diensten & Producten (D&P) en Zorg & Welzijn (Z&W) hebben de meeste docenten gereageerd (zie Tabel B3). Vanuit de profielen Maritiem & Techniek (MaT), Media Vormgeving & ICT (MVI) en Mobiliteit & Transport (M&T) hebben de minste docenten gereageerd. Dit strookt met de omvang van de profielen, waarbij Diensten & Producten (35.000 leerlingen), Zorg & Welzijn (25.000 leerlingen), Economie & Ondernemen (18.000) en Groen (16.000 leerlingen) de grootste zijn en Media, Vormgeving & ICT (3000 leerlingen),

Mobiliteit en Transport (3000 leerlingen) en Maritieme Techniek (540 leerlingen) de kleinste (cijfers 2019-20).

TABEL B.3: RESPONS PER PROFIEL

Profiel	BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	M&T	MaT	MVI	PIE	Z&W	Eindtotaal
Aandeel	9%	25%	12%	9%	6%	3%	0%	5%	12%	19%	100%

Leidinggevenden in het vmbo

De online enquête is door 191 leidinggevenden ingevuld, afkomstig uit alle provincies van het land (Tabel B.5). De volgende tabel geeft weer welke functie zij hebben. Bij 'anders' worden functies als 'examensecretaris' en 'manager/coördinator onderwijs' of 'adjunct-directeur' vermeld (Tabel B.4).

TABEL B.4: FUNCTIE VAN BEVRAAGDE LEIDINGGEVENDEN

Functie	Aandeel
Teamleider bovenbouw vmbo	48%
Schoolleider/locatieleider vmbo	34%
Anders	13%
Sectordirecteur vmbo	6%
Eindtotaal	100%

Van de invullers heeft 96% de lijst ingevuld voor vmbo-leerlingen. Aan alle schoolleiders die verbonden zijn aan een school waar (ook) vso-leerlingen zitten is gevraagd de lijst in te vullen voor vso. Vergeleken met vorig jaar is dat (nog) minder gebeurd.

TABEL B.5 RESPONS LEIDINGGEVENDEN PER PROVINCIE

Provincie	Aandeel
Drenthe	2%
Flevoland	4%
Friesland	3%
Gelderland	13%
Groningen	4%
Limburg	6%
Noord-Brabant	16%
Noord-Holland	13%
Overijssel	7%
Utrecht	5%
Zeeland	4%
Zuid-Holland	23%
Eindtotaal	100%

Naar leerweg bezien bieden de locaties waarin de bevroagde schoolleiders verbonden zijn vrijwel altijd de basis- en/of kaderberoepsgerichte leerweg. In bijna tweederde van de gevallen is de leidinggevende verbonden aan een locatie die (ook) de gemengde leerweg biedt.

TABEL B.6: LEERWEGEN BEVRAAGDE LEIDINGGEVENDEN

Leerweg	Aandeel
Basisberoepsgerichte leerweg	88%
Kaderberoepsgerichte leerweg	90%
Gemengde leerweg	64%

Van de profielen die aangeboden worden op de locatie van de invullers worden de profielen Z&W, D&P, PIE (Producteren, Installeren & Energie) en Economie & Ondernemen het vaakst genoemd (zie Tabel B7). Het minst vaak wordt Maritieme Techniek (MaT) vermeld. Niet verwonderlijk, aangezien dit profiel op slechts vier locaties wordt aangeboden.

TABEL B.7: PROFIELEN DIE WORDEN AANGEBODEN OP DE SCHOLEN VAN BEVRAAGDE LEIDINGGEVENDEN

Profiel	BWI	M&T	M&T	Z&W	D&P	MVI	MaT	HBR	Groen	PIE	E&O
Aandeel	45%	22%	22%	59%	57%	13%	5%	22%	15%	48%	43%

Doorlopende leerroutes?

Daarnaast zijn er met de wet 'Doorlopende leerroutes', die in augustus 2020 van kracht werd, meer mogelijkheden gekomen om de opleidingen in vmbo en mbo als een geheel aan te bieden. Tabel B.8 laat zien dat op dit moment ruim een op de vijf docenten aangeeft dat er sprake is van een doorlopende route, waarbij wel vmbo-examen wordt gedaan. Bij 1% gaat het om een geïntegreerde route naar een startkwalificatie, met gevolgen voor het examen (zonder vmbo-examen).

Voor dit onderzoek betekent het dat een overgrote meerderheid van de docenten en leidinggevenden betrokken is bij het vmbo-examen en dat dat bij een meerderheid wordt afgenomen bij vierdejaars leerlingen.

TABEL B.8: SITUATIE EXAMEN (DOCENTEN)

	Aandeel
Regulier examen, geen doorlopende route	73%
Geen afspraken mbo over doorlopende leerroute	21%
Geïntegreerde leerroute mbo2, geen vmbo-examen	1%
Doorlopende route mbo2/3/4 wel vmbo-examen	21%

CSPE in een normale situatie

Volgens de overgrote meerderheid van de docenten wordt normaliter het examen in leerjaar 4 afgenomen. Twaalf procent sluit de beroepsgerichte profielvakken eind leerjaar 3 af met het CSPE. Een enkele keer kunnen leerlingen zelf kiezen wanneer ze deelnemen aan het CSPE (zie Tabel B.9).

De antwoorden van de bevroegde schoolleiders komen nagenoeg overeen en werpen daarbij vooral licht op (enige) verschillen tussen profielen. Ook hier geeft het merendeel aan dat het CSPE normaliter in leerjaar 4 plaatsheeft.

TABEL B.9: AFNAME CENTRAAL EXAMEN IN NORMALE SITUATIE (DOCENTEN)

	Aandeel
Wij nemen normaliter het CSPE af in leerjaar 4	88%
Wij nemen normaliter het CSPE af in leerjaar 3	11%
We hebben een andere situatie rond het CSPE, namelijk:	1%
Wij bieden leerlingen de keus het CSPE in leerjaar 3 of leerjaar 4 af te ronden	0%
Eindtotaal	100%

TABEL B.10: AFNAME CENTRAAL EXAMEN IN NORMALE SITUATIE (LEIDINGGEVENDEN)

Leidinggevenden	Aandeel
Wij nemen normaliter het CSPE af in leerjaar 4.	81%
Wij nemen normaliter het CSPE van alle profielen af in leerjaar 3.	14%
Wij nemen normaliter het CSPE van enkele profielen af in leerjaar 3.	3%
Wij nemen normaliter het CSPE van ongeveer de helft van de profielen af in leerjaar 3.	3%
Eindtotaal	100%

Hoe hebben de scholen die normaal gesproken het CSPE in leerjaar 3 afnemen het afgelopen schooljaar het examen afgenomen? De meerderheid van docenten en schoolleiding hebben de profielmodules conform planning afgesloten met SE's. Een op de vijf leidinggevenden geeft aan dat daarbij voor verschillende profielen andere oplossingen gekozen zijn. Doorschuiven van het CSPE van leerjaar 3 naar leerjaar 4 komt maar weinig voor (zie Tabel B.11 en B.12).

TABEL B.11: AFNAME EXAMEN SCHOLEN LEERJAAR 3 (DOCENTEN)

Situatie examens leerjaar 3 20/21	Aandeel
We hebben de profielmodules conform onze planning afgesloten met SE's	82%
Anders	15%
We hebben het CSPE/SE van leerjaar 3 doorgeschoven naar leerjaar 4	3%
Eindtotaal	100%

TABEL B.12: AFNAME EXAMEN SCHOLEN LEERJAAR 3 (LEIDINGGEVENDEN)

Leidinggevenden	Aandeel
We hebben de profielmodules conform planning afgesloten met SE's.	72%
Wij hebben voor verschillende profielen verschillende oplossingen gekozen.	19%
Anders	6%
We hebben het CSPE/SE van leerjaar 3 doorgeschoven naar leerjaar 4.	3%
Eindtotaal	100%

In de toelichtingen op 'anders' is bijvoorbeeld aangegeven dat men in een overgangssituatie zit van CSPE-afname van leerjaar 4 naar leerjaar 3, dat men een deel in leerjaar 3 en een deel in leerjaar 4 heeft afgetoetst of dat men een andere aanpak heeft voor verschillende leerwegen (bb/kb versus gl).

Ruim zes op de tien docenten is tevreden over hoe de oplossing van het afgelopen jaar heeft uitgepakt voor de leerlingen. Meer dan een kwart is enigszins tevreden en een op de tien ontevreden (zie Tabel B.13).

TABEL B.13: TEVREDEN MET KEUZE AFNAME EXAMEN IN LEERJAAR 3 (DOCENTEN)

	Aandeel
Ja, want ...	62%
Enigszins, want...	27%
Nee, want...	11%
Eindtotaal	100%

De docenten die tevreden zijn baseren hun tevredenheid doorgaans op de behaalde redelijk tot goede resultaten, de doorstroming en het gegeven dat er op deze manier meer voorbereidingstijd was. Docenten die enigszins tevreden zijn omschrijven het als 'de beste optie binnen de beschikbare mogelijkheden'. Leerlingen hebben toch het een en ander gemist en schooluitval heeft effect op hun motivatie. Docenten die niet tevreden zijn met de oplossing geven aan, dat leerlingen veel praktijk gemist hebben en daardoor onzeker zijn. Ook onderdelen als stagelopen hebben moeten wijken om de lesstof op tijd af te krijgen. Een 'echt' CSPE beschouwt men als een fraaiere afsluiting.

TABEL B.14: TEVREDEN MET KEUZE AFNAME EXAMEN IN LEERJAAR 3 (LEIDINGGEVENDEN)

	Aandeel
Ja, want ...	75%
Enigszins, want ...	22%
Weet niet	3%
Eindtotaal	100%

Schoolleiders tonen zich ook in (grote) meerderheid tevreden over de oplossing die gekozen is, in de eerste plaats vanwege goede slagingsresultaten. Daarbij wordt een aantal malen vermeld dat werken in kleinere klassen intensiever onderwijs oplevert, dat zich vertaalt in een betere voorbereiding. Schoolleiders die 'enigszins tevreden' hebben ingevuld lichten toe dat ze ofwel het CSPE graag hadden laten doorgaan omdat leerlingen weinig praktijklessen gemist hebben of juist dat leerlingen te weinig oefening in praktijk hebben, waardoor deze oplossing in coronatijd het maximaal haalbare was.

